

van Binsbergen, P.O. Box 20390, Francistown,
Botswana, tel. (09.267).21.4074 Fax
(09.267)21.3277 met vermelding van de hele
bovenstaande regel

TWEEDE RONDZENDBRIEF UIT BOTSALAND

Francistown. 19.6.89

Lieve verwanten en vrienden.

Een halve kilometer van ons huisje hier is een stukgereden braak stuk land met aan de rand een aantal grimmige, getraliede gebouwen: een lege loods die ooit een winkel had moeten worden, een slagerij, een kruidenierszaak en een slijterij. De tweede helft van de middag hangen voor de deur van de slijterij mannen rond met bierblikjes in de hand: geen zwervers, zoals ik eerst dacht, maar respectable werknemers die even een afzakkertje halen, staande op straat want een bar is er niet. Tegenwoordig durft Wim zich soms onder hen te voegen, een flink aantal kent hij bij naam. 'Botsalano Small General Dealer', staat op de kruidenierszaak, maar de letters zijn verweerd en de eerste weken, toen we alles nog door een Europese bril zagen, maakten we er 'Botsaland' van - een naar spoedig zou blijken volstrekt onterecht vermoeden van speelse omgang met de Engelse taal in de handen van onze Botswanaanse burens. Sindsdien weten we beter, maar als we ironisch of vertederend over ons verblijf hier spreken, is het meestal in termen van 'Jut en Jel, of Kuifje, of de familie Klepkens, in Botsaland.' Vandaar de titel.

Het ons gaat het. eindelijk, wel weer goed. We hebben wel een meer dan vreselijke tijd gehad. Eerst een combinatie van ziekte en geen Anschluß bij de mensen met wie wij deze lelijke, weinig inspirerende maar in objectieve termen best bewonderenswaardige wijk delen. Daarna wel produktieve en heel af en toe zelfs gezellige Anschluß, sympathie, bezorgdheid en zelfs humor van de kant van onze burens en andere Botswanaanse vrienden (waarmee wij tegelijk waarschijnlijk absolute recordhouders Contacten-met-Botswanen-Hebbers zijn onder de duizend inwoners van Francistown van Europese afkomst), maar een nog veel heviger offensief van ziektes.

Het onderzoek trok aan en steeds nieuwe vergezichten openden zich voor concrete materiaalinzameling (waaronder, bijzonder fascinerend, de op zich gruwelijke AIDS epidemie, een geheim¹ project dat Wim samen met een Franse

¹ Wim veldwerk in Francistown, Botswana, 1998-1999, gefinancierd door het Afrika-Studiecentrum, Leiden, vond keurig plaats onder de formele koepel van de Applied Research Unit van het Botswanaanse Ministry of Local Government, Lands, and Housing, en kon in alle opzichten het daglicht verdragen. De HIV/AIDS epidemie had zich begin jaren 1980 in Afrika voorgedaan, en woedde in de genoemde periode in alle hevigheid, ondanks de relatief hoge

arts doet. Enorm leuk om je eens terug te trekken uit het (door Botswanaanse of Suidafrikaanse tongen) gebroken Engels dat hier gangbaar is en in een sfeer van Franstaligheid met, laten we toegeven, een zekere verfijning van eten, drinken en conversatie.

Francistown, zwart en blank, is namelijk voor alles een stad van werkers, grondverschuivers, huizenbouwers, doorgroefde koppen, spieren van staal, en alle menselijke behoeften gedekt door slijterijen, garages en banken. Waarschijnlijk is de gemiddelde dichtheid aan boeken hier ongeveer die van koeien in Botswana: een per inwoner - en dan nog meestal een Bijbel. Voor de cultuurdragers zijn er wat boeken in de plaatselijke kantoorboekhandel — Dante's Purgatorio (maar noch Inferno, noch Paradiso, heel toepasselijk voor Botsaland) in een tweetalige uitgave Italiaans / Engels. Dickens ingeleid door John (Garp) Irving, Beowulf, dus dat lezen we dan maar af en toe. Geen wonder dat Treacy en Wim al na een paar maanden penningmeester resp. vice-voorzitter waren van het plaatselijke museum in oprichting. En dit alles, en vele andere aspecten, van dromen van voorouders, totems, de naar relaties en ruimtelijke spreiding vaak ongelooflijk ingewikkelde gezinssamenstelling, via bezit van dressoirs en walkmans, gang naar discos en kijken naar videos, tot promiscuïteit en verborgen symptomen van HIV-positiviteit — kortom, ALLES — probeert Wim nu, met vooralsnog adembenemend succes, te vangen in zijn 20-pagina lange questionnaire die vorige week in 300 exemplaren van de pers van het plaatselijke suffertje is gerold, en die inmiddels al door tientallen mensen is beantwoord!

Maar terwijl dat allemaal binnen bereik kwam, moesten we ons met ons vieren van de ene ernstige ziekte naar de andere slepen: de beide kinderen binnen een half jaar alle kinderziektes die ze nog niet gehad hadden, en voorts Vincent met geelzucht, Treacy en Wim met *tickbite fever*, schimmelinfecties, infecties van neuskeelholte en blaas, verzin het maar, en als schokkend hoogtepunt Wim met chronische slapeloosheid en totdat het onderkend werd een bijna dodelijke hoge bloeddruk (185/125); en tegelijk Sarah met wekenlange diarree die eindelijk gestopt leek te zijn (en ze is al zo'n klein teer poppetje dat niet veel gewicht kan missen) totdat ze, toen we op weg gingen om even te ontsnappen naar een Zimbabweaans toevluchtsoord uit dit vanuit gezondheidsoogpunt voor ons inmiddels helse Francistown, twee kilometer van huis weer opnieuw begon — zodat wij zijn teruggedreden om de retourtickets op te halen, en naar Harare zijn gereden met in de kinderstoel

standaard van de moderne gezondheidszorg in Botswana. De grote verlegenheid waarin dit de Botswanaanse overheid bracht, had ertoe geleid dat het praktisch onmogelijk was om openlijk sociaal of medisch onderzoek naar HIV / AIDS te doen. In overleg met de bevriende Franse arts, die voor de overheid werkt, had ik mijn grote questionnaire zodanig toegespitst op HIV/AIDs, en van allerlei relevante achtergrondvragen en controlevragen voorzien, dat de resultaten van mijn survey een heel helder en interessant sociologisch licht op de problematiek zou doen schijnen. Helaas werd deze survey, waarvan de voorbereiding en uitvoering een groot deel van ons verblijf in Francistown omspande, spoedig zodanig overschaduwed door de enorme voortgang in Wims studie van de stedelijke genezingscultus der *Sangoma's*, dat de aan de survey verbonden verwachtingen vooralsnog (we schrijven 2022) niet zijn waargemaakt.

een Sarah die af en toe het bewustzijn verloor en daarnaast een Vincent die ook maar begon over te geven en diarrhee te hebben. Je kunt je voorstellen wat dit soort ervaringen met onze weerstand en conditie doen; we hebben de vijfhonderd kilometer huilend afgelegd. Maar we hebben het weer overleefd, de tickets zijn niet verzilverd, Michael Bourdillon² in Harare toonde zich weer een fantastische gastheer en vriend, bij terugkeer uit Harare waren onze maïskolven rijp en onze kippen eindelijk aan de leg, Wims dochter Nezmia heeft zich gezellig voor een maand bij ons gevoegd (hoewel zij voortijdig is vertrokken, ze kon haar draai niet vinden, miste haar vrienden, en kreeg ook *tickbite fever*), en nu we dit schrijven zijn we al een week niet bij de dokter geweest - een streep aan de balk! (maar vanavond mogen we weer!)

Die vreselijke medische ervaringen worden waarschijnlijk veroorzaakt door een cyclus die ondanks Treacy's uiterste zorg voor gebalanceerde voeding, en ondanks alle profylactische en vitaminepillen, moeilijk te doorbreken was: moe en na een teleurstellende korte vakantie aangekomen, enorme logistieke problemen met vracht en het huis. grote druk van een onuitstaanbare maar tot voor kort onmisbare assistent (het eerste wat Wim heeft gedaan, naast slaappillen, geen zout en wel hardlopen, om zijn bloeddruk op peil te brengen is hem ontslaan), teleurstellend traag op gang komende volwassen contacten in de wijk: volwassenen (in het Afrika waar je je altijd zo hebt thuis gevoeld en waarvoor je hemel en aarde hebt bewogen om er nog eens een jaartje te mogen wonen) die maandenlang maar niet teruggroeten en kennelijk het liefst voorwenden dat je er niet bent.³ maar (tot Vincents enorme vreugde en voldoening) wel vaak kinderen over de vloer en op het erf, waar de vuilnis weken niet wordt opgehaald, de kinderen maar spaarzaam gebruik maken van de toch zo keurige buitentoiletjes die hier het stadsbeeld bepalen, de hond ondanks al onze voorzorgen menig nacht aan de haal gaat met Sarahs vuile wegwerpluiers, en het hoge gras tussen de halfafgebouwde huisjes en rond de openbare kranen vol zit met teken, malariamuggen, en misschien wel slangen - en dat alles bij een hitte van 40 graden. Het lijkt erop dat die vicieuze cirkel nu eindelijk doorbroken gaat

² Een bevriende Zimbabweaanse antropoloog van Britse afkomst, hoogleraar te Harare.

³ Francistown (een eeuw geleden gesticht als Europese mijnstad, en omgeven door het zeer uitgestrekte gebied van de Tati Company, een kolonial monopolistisch bolwerk dat ook tot de jaren 1970 de groothandel en zelfs detailhandel in Francistown geheel beheerste) werd ten tijde van het veldwerk gekenmerkt door conflictueuze verhoudingen tussen de bewoners van Europese afkomst, en die van Afrikaanse afkomst; deze laatsten hadden tot de Onafhankelijkheid van Botswana (1966) nauwelijks toegang tot de formele huisvestingsmarkt in de stad, en zich met informele wijken moesten behelpen. Vele Afrikaanse volwassenen in Francistown hadden als arbeidsmigranten in het nabijgelegen Zuid-Afrika bittere ervaringen opgedaan, en waren (op dit beslissende moment in de geschiedenis van Zuidelijk Afrika, nauwelijks een jaar voordat het ontslag uit langdurige gevangenschap van Nelson Mandela het einde van apartheid aankondigde) vervuld van haat tegen 'Boeren'—waartoe gemakshalve ook Hollanders werden gerekend. Wij waren de enige Europeanen in de hele wijk Somerset East Extension, die geheel uit recente zelfbouwhuizen bestond.

worden, misschien wel vooral door de kou: 's nachts vriest het inmiddels, bij zonsopgang staan er ijskorsten op de autoruiten, en overdag is het vrolijk schaatsweer, zonnig maar met een ijskoude bries. Je houdt het niet voor mogelijk in Afrika.

De bijna dodelijke bloeddruk had waarschijnlijk nog een andere oorzaak: toen Wim twee maanden geleden de laatste hand wilde leggen aan het voor ons vertrek net niet gereed geraakte 500 p. manuscript van zijn boek *Tears of Rain: Ethnicity and history in Central Western Zambia* (voorlopig eindresultaat van 17 jaar onderzoek, en door Wim als handbagage door heel Europa en Afrika meegesjouwd en dit huis binnengedragen) en zonder te kijken zijn hand uitstak om het te pakken van de vaste plaats boven de computer waar het vijf maanden gelegen had, was het weg! Gestolen waarschijnlijk, want zo'n pak papier verdwijnt niet per ongeluk met de vuilnis. Het dient nu zeker als schier onuitputtelijke bron van WC-papier in een van de kotjes om ons heen, of misschien wel bij Wims voormalige assistent thuis. Veel ervan slond gelukkig op de computer, en kon in een paar dagen koortsachtig werk weer teruggehaald worden, maar alle nieuwe verwijzingen en correcties met de hand bijgeschreven van begin september tot eind oktober 1988 zijn voorgoed verloren. Het boek zal in zijn geheel opnieuw gxschreven moeten worden. Is het een wonder dat we de moed soms opgeven?⁴

Van het ambtelijke en organisatorische front is al evenmin veel vreugdevols te melden. Een gang naar de bank om van onze rekening contantgeld op te nemen, moeten we samen doen omdat geen van ons tweeën in zijn eentje mentaal opgewassen is tegen de lange rijen met onduidelijke en steeds wijzigende bestemmingen, de intimidatie en onbeschoftheid, en zelfs na het

⁴ Toen dit geschreven werd, midden-juni 1989, wees niets er nog op dat het verdwijnen van dit manuscript de directe aanleiding zou zijn tot een doorbraak in het onderzoek naar stedelijke cultuur in Francistown. Ondervraagd rond het verdwijnen van het onvervangbare manuscript, voelde onze huishoudelijke hulp, tevens buurvrouw, Chizani zich vals beschuldigd, en bood ze aan een plaatselijke waarzegger / genezer (*Sangoma*) te laten komen die haar onschuld zou kunnen bewijzen. Ons contact met deze vorm van traditionele religie in de stad was tot dan toe uiterst oppervlakkig geweest. Daar kwam nu zeer snel verandering in. Binnen een week werd op aanwijzing van de vooraanstaande *Sangoma* de Heer A. Sithole, met assistentie van de aankomende *Sangoma* de Heer Joshua Ndhlovu, een geit geofferd op ons Francistownse erf. Niet Chizani, maar de auteur zelf, werd hoofdpersoon in een intens *Sangoma* proces van divinatie, duiding, traditionele medicatie, en offers. Binnen een maand hadden we aansluiting niet alleen met de *Sangoma* loge van Sithole in de informele wijk Masemenyenga bij het vliegveld, maar ook met de *Sangoma* loge van MmeNdhlovu (Mevr. Rosie Mabututu) in de iets dichterbij gelegen wijk Riverside, en was Patricia als patiënt / leerling-*Sangoma* in de cultus ingevangen, tijdens sessies meedansend in haar *Sangoma* uniform. *The rest is history*: Patricia hing spoedig (onmiddellijk na de sinistere dood van Mw Mabututu in de nazomer van 1989) haar *Sangoma* uniform aan de wilgen, maar tijdens een eenzaam herhaalbezoek aan Francistown, een jaar later, werd Wim op zijn beurt ingevangen als leerling-*Sangoma*, nog een jaar later studeerde hij af als volleerd *Sangoma*, hij bleef deze vorm van traditionele religie beoefenen, en vanaf 1990 zou een lange reeks wetenschappelijke studies en persoonlijke getuigenissen laten zien dat hiermee een beslissende stap was gezet in zijn carrière.

presenteren van je cheque duurt het nog minstens een uur voor je je eigen geld krijgt. Hoogtepunt van de week is het inklaren van een kleine harde schijf voor Wims statistische analyses: in april had meneer Ntuane (die werkzaam was bij het voornaamste importbedrijf hier en onze vracht heel handig en goedkoop door de douane geloodsd had) Wim in alle details uilgelegd hoe de zaak vanuit Nederland moest worden verstuurd: eind april, per vliegtuig, via Harare, dan hadden we het spul binnen een week in huis. Het is inderdaad eind april in Harare aangekomen, en gisteren, twee maanden later, ondanks verwoed bellen onzerzijds in de tussentijd, ontvingen we over de weer vertraagde post bericht dat het pakje gearriveerd was; toen Wim zich bij het bedrijf vervoegde bleek het pakje (waarde fl 1800 / EUR850; verzekerd) zoek, meneer Ntuane en de dame die het behandeld had bleken alletwee overgeplaatst 500 km van hier, en wilde Wim maar even fl 360 (EUR 165) invoerrechten betalen, naast fl 130 (EUR 60) behandelkosten! Tot half mei had Wim in het kader van zijn onderzoeksvergunning lokale vrijdom van invoerrechten, maar die is nu helaas verstreken. Haha! Frustra in Botsaland, om ook eens wat Turbotaai te laten klinken.

Maar inmiddels hebben we toch, tussen de ziektes en de frustratie door, een weekje doorgebracht in het mooiste wildpark van Afrika, met alle dieren uit de Ark van Noah, en af en toe moesten we de kinderen op ded rug nemen en op een holletje op tien meter afstand achter de olifanten langs om de tent nog te bereiken; 's nachts aten hyena's Sarahs schoenen (fl 39.-/ EUR18) en Wims steunzolen (f 150.-/ EUR 70) op, en op een middag, toen we blasé dachten alles wel zo'n beetje gezien te hebben, was daar een kudde van 150 olifanten, fris van een bad in de overvolle Chobe rivier, met zijn hoge oever beloverend mooi als de Nederrijn bij Wageningen!

Van het erf is inmiddels gemaakt wat we ervan konden maken: Afrikaanljes (wal anders!), zonnebloemen, en andere gemakkelijk aanslaande sierplanten, kippenhok, prachtige groentenbedden die al een hele oogst van maiskolven, spinazie, wortels etc. hebben opgeleverd, tientallen zelfgeplante jonge boompjes waarvan sommigen al veel meer dan manshoog zijn en heuse schaduw werpen, een groot schaduwnet waaronder we thee of bier kunnen drinken, onder elkaar en met informanten, een meterhoge rotstuint van alle rotsblokken en brokken verstolde cement die we uit het erf hebben verwijderd - en daarop sisal en allerlei succulenten geplant die goed zijn aangeslagen -. vierkante meters heus gras, een houtstapel voor de wintervoorraad hout. en een hakplaats waar Wim zich elke avond twintig minuten te pletter werkt met een enorme bijl van, aan het eind van die Iwintig minuten, naar schatting twintig kilo zwaar. Het is zo koud hier dat we elke avond een flinke lading hout verstoken. We zitten nu vaak met trots en zekerheid buiten, en de 'dumela's' (Tswana) en 'dumelani's' (Kalanga) — echte groeten die wij naar behoren weten te beantwoorden - knallen ons inmiddels om de oren. Buren, informanten, en stukwerk-enquêteurs, lijken af en toe een estafelleloop te doen om onze aandacht. Vaderdag bestond voornamelijk uit het uitmelken van een viertal informan-

ten aan de hand van Wims monsterquestionnaire (de eerste twee tijdens de ochtendkoffie, drie uur lang, twee nachtjes: Treacy een en Wim de ander, de identieke vragen echoden met een halve minuut verlaging door de betonnen splelonk die onze huiskamer is. Onder de respondenten wordt straks een grote radio-cassetterecorder type ghettoblaster verloot.

Treacy's naaimachine bewijst uitstekende diensten, de ene haute-couture creatie na de andere rolt er af. vooral voor Sarah, die daarmee veruit de best geklede peuter in deze wijk is. Helaas moest de naaimachine er ook aan te pas komen om Nezmia's splinternieuwe, dure tent, de trots van haar reisbagage, al na de eerste nacht te repareren: de hond was er dadelijk na het opzetten op gaan liggen wat een scheur in de buitentent opleverde van een meter lang; het mooie en nieuwe is er nu natuurlijk af, en Nezmia was niet voor de laatste keer tijdens haar verblijf hier in tranen. Verder heeft Treacy veel van haar tijd besteed aan het vastleggen op video en monteren van voor het onderzoek relevante kanten van het Francistownse leven. Helaas hebben we moeten constateren dat de Camera van het Jaar die wij vol vertrouwen hebben aangeschaft, toch vooral consumentenspeelgoed is. niet echt geschikt als je een beetje professionele eisen aan belichting. beeldkwaliteit en geluid stelt. Van de week heeft Nezmia's moeder ons een kabel opgestuurd die na wat knippen en solderen het mogelijk maakt Wims superieure Sennheiser richtmicrofoon op de videocamera te gebruiken, dat is een hele verbetering. Positief hoogtepunt van deze week was ten slotte hoe Patricia, na vijf maanden gemangeld te zijn door rij-instructeurs (onder wie soms ook onbetrouwbare en onbeschofte), en een keer gezakt te zijn, eindelijk haar rijbewijs haalde! Menselijk begrip is hier niet vanzelfsprekend: ze laten de kandidaat om half tien komen en zijn verbaasd wanneer zij tegen half twaalf, als de test eindelijk gaat beginnen, tekenen van zenuwen vertoont! Maar met maagpijn en misselijkheid heeft ze zich er toch doorgeslagen. Dat geeft ons samen een hoop meer vrijheid, en Wim veel minder logistieke belasting.

Samenvattend: de aanhouder wint. Maar we zijn wel al vijf jaar ouder geworden hier. Veel liefs van ons vieren.

Patricia, Wim, Vincent, Sarah van
Binsbergen